

AZ „AVISO 1609.“

Az 1609. évből két német hetilap teljes évfolyamát ismerjük. Az egyiket, az úgynevezett „Aviso 1609“-t a hannoveri könyvtár, a másikat, a „Strassburger Relation“-t pedig a heidelbergi egyetemi könyvtár őrzi.

A könyvnyomtatás feltalálásának 500 éves fordulója alkalmából a német újság történetének első évszázadát ismertető kiadványsorozat indult meg. A sorozat első köteteként az „Aviso 1609“ hasonmás kiadásban már megjelent,² a „Strassburger Relation“ megjelenése pedig az idei Gutenberg-év folyamán várható.³

„Avisa⁴ | Relation der Zeitung. | Was sich begeben und | zugetragen hat in Deutsch: und Welsch- | land, Spannen, Niederlandt, Engellandt, Franck- | reich, Ungern, Österreich, Schweden, Polen | unnd in allen Provintzen, in Ost: unnd | West Indien etc. | So alhie den 15. Januarii angelangt. | Gedruckt im Jahr 1609.“ Ez a címe az „Aviso 1609“ január 15-én megjelent első számának és a többi szám címlapján csak a megfelelő dátum és sorszám változik. Mind az 50 szám negyedréte ívből, azaz

¹ „Relation aller fürnehmen und gedenkwürdigen Historien, so sich hin und wider in Hoch und Nieder Deutschland, auch in Frankreich, Italien, Schott- und Engelland, Hispanien, Hungern, Polen, Siebenbürgen, Wallachei, Moldau, Türkei etc. in diesem 1609. Jahr verlaufen und zutragen möchten. Alles auf das treulichst, wie sich solche bekommen und zuwegen bringen mag, in Druck verfertigen will.“ V. ö. SCHOTTENLOHER: Flugblatt und Zeitung. Berlin, 1922. p. 235.

² Der Aviso des Jahres 1609. In Faksimiledruck herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von dr. WALTER SCHÖNE. Leipzig, 1939. Harrassowitz. 8°. VI. [418] 30. l. — Die deutsche Zeitung im ersten Jahrhundert ihres Bestehens. 1609—1700. I.

³ Cikkem már ki volt szedve, amikor értesültem róla, hogy a Die Relation 1609. is elhagyta a sajtót.

⁴ Az 1. szám kivételével, a többi számok címlapján Avisa helyett Aviso áll.

4 levélből áll, kivéve az augusztus 16-án megjelent 31. számot, amelyhez a következő 4 leveles melléklet tartozik: „*Extract | aus dem von | Der Röm. Kay. May. etc. als | Königs in Böhmen etc. | dero Böhmischen Evangelischen dreyen | Landtständen Allergnedigst ertheilten | Mayestat Brieff. | Die freystellung der Religion unnd | andere deroselben anhengige Pun- | cten betref- fend. | Gedruckt im Jahr nach Christi Geburt. | M. DC. IX.*” Az *Aviso* címlapja és alakja a XVI. századi újságok (*Newe Zeitung, Relatio*) és röpiratok könyvalakú külsejét követi. Ez a forma jellemzi a következő két évszázad hírlapirodalmának legtöbb termékét is.

WALTER SCHÖNE a hasonmáskiadáshoz írt tanulmányában részletesen ismerteti az „*Aviso 1609*” hírszolgálatát, német birodalmi híryanagát, valamint a megjelenési hely kérdését.

Amíg a „*Strassburger Relation*”-ról tudjuk, hogy JOHANN CAROLUS strassburgi könyvárus és nyomdász kiadásában jelent meg, addig az *Aviso* kiadója, valamint kiadásának helye ismeretlen. W. SCHÖNE az erre vonatkozó ismereteket saját kutatásaival kiegészítve arra az eredményre jutott, hogy az „*Aviso 1609*”-t a legnagyobb valószínűség szerint Wolfenbüttelben, JULIUS ADOLPH VON SÖHNE sajtóján nyomtatták. Ezt az eredményt mindezeidig csak tipográfiai ismertetőjelek támogatják, így nincs kizárva az sem — amit GRIMME postatanácsos, az *Aviso* felfedezője már 1903-ban megállapított — hogy e hetiújság kiadásában Augsburgnak is szerepe volt. GRIMME ugyanis az *Aviso* hírszolgálatát és korának közlekedési viszonyait vizsgálva, kiadásának helyét az Antwerpen—Bruxelles—Köln—Speyer—Rheinhausen—Augsburg—Wien közötti postavonal mentén kereste s ennek alapján Augsburgra esett választása. W. SCHÖNE ehhez még azt fűzi, hogy PHILIPP HAINHOFER építőmester, e kor legismertebb újságlevelezője Augsburgban lakott és 1607 óta ő volt a francia király, valamint több német fejedelem állandó tudósítója.⁵ Ha tehát az „*Aviso 1609*”-t Wolfenbüttelben is nyomtatták, nem lehetetlen, hogy kitűnő hírszolgálatában HAINHOFERnek is némi része volt.

⁵ Irodalmi hagyatékának, főleg jelentéseinek gazdag gyűjteményét éppen a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek őrzi.

Hogyan működött az *Aviso* hírszolgálatának bonyolult szerkezete? Az 1609. évfolyamban 22 városból, összesen 380 összefoglaló tudósítást olvasunk; a legtöbb Prágából (112), II. Rudolf császár székhelyéről, Bécsből (61), Kölnből (52), Antwerpenből (47), Rómából (42) és Velencéből (41) érkezett. Más városok, mint például Frankfurt, Lyon, *Pozsony*, Speyer csak néhány, Breslau, Bruxelles, Dresden, Esslingen, Linz, Novigrad, Nürnberg, Neuburg, Schwáb.-Hall, Stuttgart, *Tokaj*, Ulm pedig mindössze egy híradással szerepelnek. E tudósítások a helybeli híreken kívül, ismét más városokból, sőt külföldi országokból származó híreket is közöltek, úgyhogy az *Aviso* jóformán minden európai, de Velencén át több közelkeleti eseményről is tájékoztatta olvasóit. Az ismeretlen kiadónak a hírszolgálat szempontjából fontos városokban valószínűleg állandó tudósítói voltak, akiknek írásbeli jelentésein kívül, postamesterek, postakocsisok, utasok, futárok hallomás utáni hírei is közlésre találtak. Lehet, hogy a kiadó összeköttetésben állott valamely nagyobb kereskedőcéggel is, mert kiterjedt üzleti levelezésük révén, ezeknek volt (mint pl. az augsburgi FUGGEReknek) a legjobban megszervezett hírszolgálatuk. Az *Aviso* fejedelmi udvarok, az európai politika, török háborúk, valamint a protestáns vallásszabadságért folyó küzdelem eseményeit adta hírül és az úgynevezett „*Neue Zeitungen*“ gyakori rémhistóriáival szemben, a műveltebb közönséghez szólott és a közvélemény szempontjából érdekes megjegyzésekkel kísérte mondanivalóját.

Milyen hely illeti meg az *Aviso*-t a nyomtatott újság történetében?

A sajtó útján közölt híradás üzleti lehetőségeit a nyomdászok korán felismerték. Már a XV. századvégi könyvpiacra megjelentek a rendkívüli eseményekről szóló híradások és a tömeg, különösen a mindjobban fenyegető török veszedelem hatása alatt, egyre fokozódó érdeklődéssel várta a legújabb események sajtón közölt híreit. Például Augsburgban GÜNTHER ZAINER és JOHANN BÄMLER nyomdászok már 1474-ben „*Anschlag wider die Türken*“ (GW. 2028., 2029.) c. alatt sokszorosítják a birodalmi gyűlés határozatát. 1485-ben BARTHOLOMAEUS GHOTAN lübecki nyomdász sajtóján DRACOLE oláh vajda rémtetteiről szóló híradás jelenik meg (HORVÁTH IGNÁC 705. unicum), amelyet 1500-ig

még ötféle kiadás követ.⁶ 1493-ban JOHANNES WINTERBURGER bécsi nyomdász VI. SÁNDOR pápának III. FRIGYES császárhoz a török veszedelem tárgyában írott levelét (LANGER, 5—6.), majd pedig III. FRIGYES császár bécsi temetéséről kiadott jelentést (LANGER, 7—8.) adta sajtó alá. Augsburgban 1508 körül „*Copia der Neuen Zeitung aus Presillg Land*“ címmel az 1500-ban felfedezett Braziliából érkezett híradás jelenik meg.⁷ Ennek címlapján olvassuk elsőizben a „*Zeitung*“ elnevezést. Ettől kezdve *Newe Zeitung, Sendbrieff, Copia, Relatio, Avis, Lettera* stb. cím alatt már egyre sűrűbben jelennek meg rendkívüli híradások, amelyek sorában a mohácsi vész és Bécsnek 1529. évi ostroma óta egyre gyakoribbak a török újságok. Az ötletszerűen, csak egy-egy rendkívüli esemény hatása alatt piacra dobott újság virágkora a XVI. század volt; de a XVII. században lassan meginduló hetilapok és napilapok rendszeres hírszolgálatára mellett, a szenzációkra éhes tömeg tudósítását még hosszú időn át vállalta.

Az időszaki sajtó első formája a félévenként megjelenő vásári újság. A frankfurti tavaszi és őszi vásárok látogatóit 1588 óta a MICHAEL VON AITZING (EYZINGER) osztrák nemes kiadásában megjelenő „*Historica Relatio*“, majd „*Warhafftige Beschreibung aller fürnehmen und gedenkwürdigen Historien*“ című Kölnben nyomtatott újság tájékoztatta, az elmúlt félév politikai és üzleti eseményeiről.⁸ EYZINGER vállalkozása nyomán nagy versengés támadt az egymásután meginduló vásári újságok között, ezeknek sorában még JACOBUS FRANCUS „*Historica Relatio*“ című Frankfurtban 1591 óta napvilágot látó semestrális újságját említjük meg. E vásári újságok rendszeres hírszolgálatát kibővítve indult meg 1609-ben a már említett két hetilap. Közülük a „*Strassburger Relation*“ egészen 1659-ig fennállott.⁹ Az

⁶ HAIN 6405. HC. 6406. COP. 2120. COP. 2121. és KARADJA, unicum. V. ö. KARADJA: Die ältesten gedruckten Quellen zur Geschichte der Rumänen. Gutenberg Jahrbuch 1934.

⁷ Három kiadása közül kettő ERHART ÜGLIN sajtóján. V. ö. SCHOTTENLOHER id. m. p. 158.

⁸ V. ö. SCHOTTENLOHER id. m. p. 225—235.

⁹ V. ö. SCHOTTENLOHER id. m. p. 243.

„Aviso 1609“ további sorsáról csak az 1610. és 1615—1624. évekből fennmaradt töredékek¹⁰ adnak hírt.

Az „Aviso 1609“ egyetemes hírlaptörténeti jelentőségén kívül, elsősorban magyar vonatkozású híryanaga miatt érdekes számunkra. A magyar királyság, Erdély és a török megszállás 1609. évi eseményeiről a Bécsből, Prágából, Pozsonyból, sőt egyszer Tokajból érkezett híradások számolnak be. Ezekben — az egykorú német közvéleménynek megfelelően — a török veszedelemtől való félelem és a protestáns szempont kihangsúlyozása tisztán felismerhető.

Az érdeklődés középpontjában a török hírek állottak. Már január 1-én jelentik Bécsből, hogy a magyar király követének, BÁRÓ HERBERSTEIN ÁDÁMNAK Konstantinápolyból való visszaérkezését naponta várják. A bécsi jelentések ezután sűrűn adnak hírt HERBERSTEIN további sorsáról, akit — a január 15-i jelentés szerint — a törökök addig tartanak Budán, amíg a szultánnak járó hátralékos 50.000 tallért ki nem fizetik a portának. A február 19-i jelentés úgy tudja, hogy ILLYÉSHÁZY nádor által rendelkezésre bocsátott 50.000 tallért másra költötték és most mindenféle ezüsttárgyakból veretnek tallérokat, hogy a követet kiválthassák.

Mialatt a bécsi jelentések HERBERSTEIN érkezését találgatják és a török béke megromlásától félnek, török portyázások híre rémíti a német lakosságot. Március 1-én jelentik Tokajból, hogy 25 török belopódzott a várba s a magyarokkal együtt lakmározott. De amikor a magyarok észrevették, hogy további 100 török lovas lesben áll, a bentlevő törököket lemészárolták. Veszprém megtámadását március 7-én, a Fülel elleni támadás veszélyét pedig június 11-én jelentik Prágából. Május 27-i bécsi híradás szerint Kanizsán a törökök 2000 paraszt befogásával kastélyt építtetnek, július 22-i jelentés szerint pedig Kőszeget kirabolták. Július 18-án Bécsből érkezett hír úgy tudja, hogy a király által Bécsbe rendelt magyar urak és főpapok titkos tanácsa FORGÁCS FERENC esztergomi érsek elnöklete alatt a török fenyegető magatartásáról tárgyal.

Szeptember 30-án hírül adják Bécsből, hogy török küldöttség érkezett a városba s II. MÁTYÁS magyar királynak „igen gyenge“ ajándékot — 2 lovat, 2 buzogányt s egy gyémánttal díszített kőcsagforgót — ajánlott fel. A követség tagjait, akik tulajdonképen a Prágá-

¹⁰ A hannoveri könyvtár és levéltárban, valamint a berlini Preussische Staatsbibliothekban.

ban székelő német császárhoz készülnek, BÁRÓ HERBERSTEIN ÁDÁM és THURZÓ GYÖRGY gazdagon megvendégelte. Október 12-i jelentés szerint a török küldöttség megérkezett Prágába s az ottani jelentések részletesen leírják török módra berendezett szállásukat, tékozló életmódjukat, a császári kihallgatást és a felajánlott ajándékokat. (Köztük egy török atlaszsátrat, négy paripát, egy türkizekkel és rubinokkal kirakott buzogányt és egy drágakövekkel teli ládát.) Mielőtt RUDOLF császár a Hradzsín udvarán felállított sátrat és a négy paripát megtekintette volna, az ott összesereglett népet a testőrök kikergették. A tudósító szerint nagy volt az elkeseredés a császár ellen, aki a törököket beengedte magához, saját népe előtt pedig nem mutatkozik. A török követ a 20 éves (zsitvatoroki) fegyverszünet szentesítésén kívül arra kérte a császárt, hogy örökös béke megkötése végett küldje el követeit és ajándékait a szultánhoz. November 7-i jelentés szerint a császár 1000 tallérral meneszteni akarta a török küldöttséget, de a pénzt nem lehetett előteremteni. December 2-án a császár fogadta a török követet s kijelentette előtte, hogy a 20 éves fegyverszünet megtartását szavával ígéri, de követséget nem küld a szultánhoz, mert örökös békét csak a német-római birodalom összes fejedelmeinek hozzájárulásával köthet. Ha pedig a törökök a magyar királyságot megtámadják, azonnal öccse, a magyar király segítségére siet. A török követ kikelt a kedvezőtlen válasz miatt és a kölni választófejedelmet kérte fel közvetítésre; elutasító választ kapott tőle is. A fejedelem kijelentette, hogy bár vallási kérdésekben a birodalom nem egységes, a törökkel mégis szembenéz és adott esetben ő maga is fegyverrel siet a császár segítségére. December 6-án a török küldöttség végre elhagyta Prágát; mivel a császártól kapott ajándékokat keveselte, szállása minden szőnyegét, ezüstjét, sőt a követ függönyös ágyát is magával vitte. A tudósító úgy tudja, hogy prágai tartózkodásuk 50.000 tallérba került a császárnak.

Az osztrák rendek vallásszabadságért folyó küzdelmével kapcsolatban, a magyarok állásfoglalásáról is érkeznek jelentések. Bécsben, január 10-én kelt híradás szerint, a magyar király a Bécsben tartózkodó ILLYÉSHÁZY nádortól segítséget kért az osztrák protestánsok ellen. Ugyanekkor egy prágai jelentés úgy tudja, hogy ILLYÉSHÁZY azt írta a királynak, hogy a magyarok segítségére ne számítson és „jó volna, ha a papok csak misével és zsoldárokkal törődnének, a hadviselést pedig a katonákra bíznák. Mert ahogy a tapasztalatlan kocsis is könnyen felborul, félő, hogy a papok is bajba keverik Ő Felségét“. Május 6-án jelentik Bécsből, hogy ILLYÉSHÁZY nádor súlyos betegségében tegnap meghalt. Halála előtt prédikátort kért betegágyához, de a király megtagadta kérését. Így — jegyzi meg a tudósító — Úrvacsora nélkül halt meg az a férfiú, aki a király fejére tette a Koronát.

Az év végével az érdeklődés a pozsonyi országgyűlés felé fordul, ahova a király — jelentik november 11-én Bécsből — rövidesen elindul. December 2-án hírül adják, hogy az elmaradt zsoldja miatt lázongó végvári katonaság zászlók alatt Pozsony felé vonul és a király — kastélyok és uradalmak elzalogosítása árán — 200.000 tallér értékű pénzt és posztót hozatott Bécsből. „A magyarok — jegyzi meg a tudósító — ismét nem férnek a bőrükbe, cselekedni, rabolni akarnak. Nem kell nekik hinni, hanem meg kell őket törni, amint azt megérdemlik.“ Ugyanekkor egy másik jelentés a nádorválasztás esélyeiről ír; a katolikus papság ERDŐDY TAMÁST, a protestánsok THURZÓ GYÖRGYÖT akarják. A katolikusok sokalják a nádori javadalmat s inkább locumtenens kinevezését helyeslik. A december 7-i pozsonyi jelentés leplezetlen örömmel tudatja THURZÓ megválasztását és elmondja, hogy amikor az országgyűlési teremben egy pap ellenséges kijelentésekkel illette az új nádort, hatalmas pofon csattant el.

Jún. 11-én kelt prágai jelentés erdélyi hírt közöl. A Csehországban tartózkodó BÁTHORY ZSIGMOND megfizetett hajdukkal és egyéb csőcselékkel Erdélybe tört, a fejedelem megbuktatására. A tudósító szerint a buzgó katolikus BÁTHORYNAK nem lesz sikere, mert BÁTHORY GÁBOR fejedelemmel elégedett a nép.

FORGÁCS FERENC sztergomi érsek, a protestánsok ismert ellenségének KOLLONITS SZIEGFRIED érsekújvári főkapitánnyal támadt viszályáról a január 7-i pozsonyi, a szeptember 5-i és november 11-i bécsi híradások közölnek részleteket.

Látjuk tehát, hogy az „Aviso 1609“ jól megszervezett hírszolgálatára részletesen tájékoztatta olvasóit az 1609. év magyarországi és magyar vonatkozású eseményeiről. S ha jelentései a való tényektől némelykor el is térnek, az egykorú közvélemény szempontjából igen érdekeselek.

HUBAY ILONA.